

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ГОТИНЯН-ЖУРАВЛЬОВА ВІТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК: 1:159.923:17.022.1(043.3)

БЕЗЕТАЛОННЕ ВИМІРЮВННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

09.00.03 – соціальна філософія та історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Одеса – 2021

Кваліфікаційною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Борінштейн Євген Русланович,
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ільїн Володимир Васильович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки;

доктор філософських наук, професор
Бліхар В'ячеслав Степанович,
Львівський університет внутрішніх справ МВС України,
завідувач кафедри філософії та політології;

доктор філософських наук, професор
Єременко Олександр Михайлович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри філософії.

Захист відбудеться «11» травня 2021 р. об 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З кваліфікаційною роботою можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «10» квітня 2021 року.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Ф. Цибра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний темп життя, «переоцінка цінностей», зміна ціннісних орієнтацій, норм поведінки, особистісних характеристик людини, взаємин, породжує необхідність визначити, а точніше, вимірити не лише рівень освіченості особистості, але й такі її характеристики як чесність, порядність, працелюбність, старанність, визначити систему її ціннісних орієнтацій, які формують особистість, тобто визначити ті характеристики, які неможливо вимірити за допомогою еталону. В методології пізнання соціальних, особистісних, культурних явищ і подій виникла потреба визначити критерії, які б відображали зміст і якість категорій моральності, а ці критерії потребують нових механізмів вимірювання. Процес формування системи ціннісних орієнтацій особистості, будь-які зміни у системі ціннісних орієнтацій особистості, які відбуваються під впливом змін, що відбуваються у суспільстві, під впливом процесу соціалізації особистості або з інших причин, неможливо вимірити використовуючи звичайне для природничих наук еталонне вимірювання, їх можна вимірити лише якісно та відносно. Поступово виникла необхідність скорегувати або замінити на іншій метод еталонного вимірювання.

Альтернативним еталонному вимірюванню є метод безеталонного вимірювання, який своїми коріннями сягає античної філософії. Безеталонне вимірювання являє собою доволі широкий клас вимірювань, який складається принаймні з чотирьох видів. Кожен з видів безеталонного вимірювання виконуються без використання еталона як чітко фіксованого міжнародного стандарту вимірюваної величини. Не є обов'язковою умова представляти результат вимірювання у вигляді числа, тобто основним в процесі вимірювання залишається розкрити якісні характеристики вимірюваного об'єкту без надання їм кількісного вигляду. Оскільки в сучасній науковій літературі немає чіткого визначення безеталонного вимірювання, надане і проаналізоване визначення даного виду вимірювання.

Завдяки своїм особливостям, саме такий вид вимірювання може бути застосований при вимірюванні особистісних характеристик людини, до вимірювання її ціннісних орієнтацій і тих змін у системі ціннісних орієнтацій людини, які відбуваються під впливом суспільних явищ і подій. Процес формування ціннісних орієнтацій особистості, зміни ціннісних орієнтацій особистості, процес визначення значимості для себе тих чи інших явищ і подій, процес надання моральної оцінки певним явищам і подіям вимірюються за допомогою безеталонного вимірювання. Це дає можливість для подальшого вдосконалення, наприклад, процесу надання моральної оцінки поведінки, поступку іншої людини або того чи іншого суспільного явища чи події, адже прийнято вважати, що вдосконалити можна лише те, що можна вимірити.

Науковою проблемою є теоретичне осмислення необхідності вимірювання ціннісних орієнтацій особистості, їх змін, вдосконалення та застосування методології безеталонного вимірювання щодо ціннісних орієнтацій особистості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну наукову працю виконано в межах планової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного

закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського – «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація № 011U010462).

Тему дослідження затверджено вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 12 від 30.06.2016р.).

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є здійснення соціально-філософського аналізу безеталонного вимірювання ціннісних орієнтацій особистості.

Досягнення мети автором були поставлені і виконані наступні завдання:

- проаналізувати необхідність вимірювання ціннісних орієнтацій особистості і змін ціннісних орієнтацій особистості, які відбуваються під впливом суспільства;

- окреслити специфіку розширення трактування поняття «вимірювання» у зв'язку з активним використання даного методу в суспільно-гуманітарних науках;

- дослідити можливість використання методу еталонного вимірювання щодо вимірювання ціннісних орієнтацій особистості;

- уточнити правомірність застосування терміну «еталон» стосовно таких понять як «еталон моралі», «еталон поведінки», «еталон морального оцінювання»;

- охарактеризувати існуючі альтернативні еталонному способи вимірювання суспільних явищ і процесів;

- розглянути безеталонне вимірювання як метод дослідження соціальних явищ і процесів;

- надати визначення процедури безеталонного вимірювання;

- визначити проблемне поле безеталонного вимірювання при вимірюванні суспільних явищ і процесів;

- окреслити онтологічну сутність ціннісних орієнтацій і безеталонного вимірювання;

- охарактеризувати людське вимірювання культури в системі ціннісних орієнтацій особистості;

- розкрити особистісне вимірювання людини в соціокультурному контексті;

- виявити аксіологічну площину безеталонного вимірювання в сучасному українському суспільстві.

Об'єктом дослідження є безеталонне вимірювання в суспільно-гуманітарних науках.

Предметом дослідження – безеталонне вимірювання ціннісних орієнтацій особистості.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань були використані різноманітні методи дослідження. Вибір методів зумовлений об'єктом, предметом дослідження і поставленою метою. Під час роботи були застосовані філософські, загальнонаукові методи дослідження.

Використовувався метод порівняльного аналізу при визначенні механізмів еталонного вимірювання, альтернативних еталонному методів вимірювання

(зокрема, шкалування, індексування, тестування), безеталонного вимірювання. Також порівняльний аналіз застосовувався авторкою для зв'язування впливу змін, які відбуваються у суспільстві на зміну ціннісних орієнтацій особистості.

За допомогою методу логічного аналізу було з'ясовано, що основою виокремлення безеталонного вимірювання є логічна операція дихотомічного поділу поняття «вимірювання» за наявністю або відсутністю ознаки – еталону вимірюваної величини. При цьому виявлено, що логічною основою кожного з зазначених видів безеталонного вимірювання є операція класифікування об'єктів, явищ, подій.

Аналіз еталонного та безеталонного вимірювань проводився за допомогою категорій: річ – властивість – відношення.

Для знаходження взаємозв'язку між онтологічною природою ціннісних орієнтацій особистості, природою вимірюваних об'єктів і видами безеталонного вимірювання використано онтологічні уявлення Аристотеля про види буття.

Застосовувався системно-параметричний аналіз елементів визначення процедури безеталонного вимірювання. Процедури безеталонного вимірювання, класифікації, класифікування були представлені як системні моделі із зазначенням і порівнянням системних дескрипторів: концепту, структури, субстрату.

Використовувалися методи дедукції та індукції, зокрема при аналізі визначення поняття «безеталонне вимірювання» та способів створення класифікації.

Діалектичний метод дозволив розглянути феномени, пов'язані з впливом змін у суспільстві, певних суспільних явищ і подій на зміну ціннісних орієнтацій особистості.

Для створення об'єктивної оцінки можливості і необхідності вимірювання ціннісних орієнтацій особистості була використана ціла низка підходів, які застосовувались впродовж усього дослідження.

Критичний підхід надав можливість проаналізувати можливість застосування еталонного вимірювання щодо вимірювання ціннісних орієнтацій, суспільних явищ і процесів, правомірність застосування таких понять як «еталон моральності», «еталон поведінки» з точки зору трактування терміну «еталон» сучасною наукою.

Соціокультурний підхід надав можливість проаналізувати необхідність вимірювання ціннісних орієнтацій особистості, розкрити людське вимірювання культури в площині ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новація дисертаційної роботи полягає у тому, що вперше в сучасному українському дискурсі виконане дисертаційне дослідження, в якому проведено соціально-філософський аналіз безеталонного вимірювання ціннісних орієнтацій особистості.

Уперше:

- застосована процедура безеталонного вимірювання щодо вимірювання ціннісних орієнтацій особистості і змін ціннісних орієнтацій особистості під впливом тих змін, які відбуваються у сучасному суспільстві;

- зазначена необхідність визначення поняття «безеталонне вимірювання», в якому як найближчий рід використовується поняття «класифікація»;

- надано і проаналізовано визначення безеталонного вимірювання як виду вимірювання, де відбувається класифікування вимірюваного об'єкту за певною ознакою (вимірюваною величиною) з використанням одного з чотирьох механізмів, який вказує на комбінацію вимірюваних ознак або наявність (відсутність) вимірюваної ознаки, або на порівняння вимірюваної ознаки з квазіеталоном;

- проведено системно-параметричний аналіз елементів визначення безеталонного вимірювання, який дав можливість уточнити елементи визначення безеталонного вимірювання, зокрема, найближчий рід;

- запропонована і обґрунтована ідея об'єднання існуючих видів альтернативних еталонному видів вимірювання з видами безеталонного вимірювання для подальшого використання безеталонного вимірювання як єдиного методу в галузі суспільно-гуманітарних наук.

Набуло подальшого розвитку:

- концепція використання видів безеталонного вимірювання як єдиної альтернативної еталонному вимірюванню методології як в природничих, так і в суспільно-гуманітарних науках;

- ідея щодо представлення як системних моделей і системно-параметричного аналізу процедур еталонного і безеталонного вимірювань;

- розуміння необхідності розширення трактування поняття «вимірювання» у зв'язку з використанням даного методу в суспільно-гуманітарних науках;

- положення щодо можливості отримати чисельний результат при застосуванні двох видів безеталонного вимірювання, якщо концепти двох системних моделей «об'єкта вимірювання» і «квазіеталону» будуть повністю або частково збігатися;

- уявлення про вплив дослідника, певних обставин дослідження на вибір квазіеталону вимірюваної величини.

Уточнено:

- розуміння двозначності і неправомірності застосування терміну «еталон» стосовно таких понять як «еталон моралі», «еталон поведінки», «еталон морального оцінювання»;

- взаємозв'язок між видами буття, які виокремив Аристотель, і видами безеталонного вимірювання, за допомогою якого можна обрати вид безеталонного вимірювання виходячи з онтологічної природи вимірюваного об'єкту;

- логічні підстави виокремлення поняття «безеталонне вимірювання» та логічні підстави механізмів еталонного та безеталонного вимірювань;

- поняття «людське вимірювання культури» в площині ціннісних орієнтацій особистості, що дає можливість оцінити культуру в її аксіологічному зрізі як

міру одухотворення соціальних і природних відносин, міру олюднення та гуманності, а людину – як своєрідний казеталон для культурних цінностей і надбань;

- поняття «особистісне вимірювання» в контексті взаємодії соціуму і культури під яким ми розглядаємо зокрема і існування особистісного зразка індивіда певної соціокультурної епохи, який містить у собі цінності, що, з одного боку, повинні бути оптимальними, визнаними суспільством, а з іншого боку, цінності, які свідомо схвалені людиною, такі що формують її особистість.

Практичне значення отриманих результатів. Результати даного дисертаційного дослідження сформовані в положення, які мають важливе значення для подальшої філософської рефлексії досліджуваної проблеми. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості застосувати методологію безеталонного вимірювання в галузі суспільно-гуманітарних наук, при вимірюванні об'єктів, до яких неможна підібрати еталони. Використання методології безеталонного вимірювання в науках суспільно-гуманітарного циклу дозволить уникнути багатьох труднощів і обмежень, пов'язаних із грубістю вимірюваних засобів, відсутністю точних шкал, еталонів, одиниць виміру. Зокрема з'являється можливість визначити, а точніше, вимірити такі величини, які неможливо вимірити за допомогою еталонів і механізму еталонного вимірювання. За допомогою безеталонного вимірювання з'являється можливість вимірити такі здавалося б невимірні характеристики як ціннісні орієнтації особистості, охарактеризувати процес формування ціннісних орієнтацій особистості, визначення значимості тієї чи іншої речі для особистості, відношення особистості до тих чи інших явищ, подій, соціальних, культурних, політичних змін, які відбуваються в сучасному суспільстві. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані науковцями, філософами, які вивчають зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, і ставлення громадян до цих змін.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження було репрезентовано на засіданнях науково-методичного семінару, який проходив на базі кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», науково-методичного семінару, який проходив на базі кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, а також на міжнародних, всеукраїнських, науково-практичних конференціях, серед яких: IX Общероссийская научная конференция «Современная логика: проблемы истории, теории и применения в науке» (г. Санкт-Петербург, 2006); Міжнародна наукова конференція «Інновації в технології та методології наукового пізнання» (м. Одеса, 2006); Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте» (г. Одесса, 2007); Международная научно-практическая конференция «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития» (г. Одесса, 2007); Международная научно-практическая конференция «Современные направления теоретических и

прикладних досліджень» (г. Одеса, 2008); X Общероссийская научная конференция (г. Санкт-Петербург, 2008); Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте» (г. Одеса, 2008); Международная научно-практическая конференция «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития» (г. Одеса, 2008); Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (г. Одеса, 2008); Международная научно-практическая конференция «Современные направления теоретических и прикладных исследований» (г. Одеса, 2009); Международная научно-практическая конференция «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития» (г. Одеса, 2009); Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (г. Одеса, 2009); IV Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 2010); Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте» (г. Одеса, 2009); Міжнародна наукова конференція «Традиції та новації в науці та освіті ХХІ століття» (м. Одеса, 2010); Международный межвузовский научно-практический семинар «Роль философских дисциплин в формировании современного мировоззрения студентов высшей школе в Украине» (г. Одеса, 2010); Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2010» (г. Одеса, 2010); Международная научно-практическая конференция «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития» (г. Одеса, 2011); Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (г. Одеса, 2011); Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте» (г. Одеса, 2012); Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (г. Одеса, 2012); Международная научно-практическая конференция «Современные направления теоретических и прикладных исследований» (г. Одеса, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (м. Київ, 2019).

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено у 71 публікаціях, серед яких: монографії – 6 (з них 5 колективні), 21 стаття у наукових фахових виданнях України, 7 статей у наукових періодичних виданнях інших країн, 9 статей в інших виданнях, 24 – тези і матеріали наукових конференцій, 3 навчальних посібника (1 у співавторстві) і 1 словник.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів основної частини, які поділені на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 367 сторінок, основна частина дисертації – 339 сторінок, список використаних джерел містить 310 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, проаналізовано стан наукової розробки проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, формулюється новизна, практична значущість роботи.

У першому розділі «Історико-філософські підвалини створення теорії вимірювання» розглянуто історію створення теорії вимірювання, окреслено стан сучасної теорії вимірювання, зокрема, теорії еталонного вимірювання. Робиться висновок про складність застосування, а в деяких випадках неможливість застосування еталонного вимірювання до об'єктів дослідження суспільно-гуманітарних наук, окреслена необхідність пошуку і застосування нової методології для цих наук, а з цим необхідність розширення трактування поняття «вимірювання».

У підрозділі 1.1. «Піфагорійські та аристотелевські ідеї як філософська основа уявлень про вимірювання» проаналізовано, що еталонне вимірювання своїм корінням сягає до представлень, які були сформовані Піфагором і його учнями, коріння безеталонного вимірювання слід шукати в квалітативізмі Аристотеля. Базувалися представлення піфагорійців на ідеї, що всі величини мають загальну міру, а звідси вимірити будь-яку величину означає знайти цю загальну міру, отже, результат вимірювання має бути числом. Піфагорійцями запропоновано можливість перетворення будь-якої якісної характеристики на кількість – число. Процедура еталонного вимірювання базується на представленні якісної вимірної характеристики досліджуваного об'єкта у вигляді кількості – числа, що робить результати еталонного вимірювання універсальними, такими, що легко піддаються подальшій математичній обробці. Виявлено, що методологічною основою безеталонного вимірювання, як якісного вимірювання, можуть бути уявлення про категорії якості і кількості, які були запропоновані Аристотелем. Цікавим є то факт, що Аристотель категорію кількості характеризує якісно, визначаючи властивості кількості. Він розуміє якість як видову відмінність сутності, як важливішу її характеристику. На жаль, квалітативізм Аристотеля не отримав розвитку в подальшій філософії і не вплинув на становлення і розвиток процедури вимірювання.

У підрозділі 1.2. «Історія створення теорії еталонного вимірювання: філософський аспект» проаналізована історія створення теорії вимірювання. Зазначено, що перші еталони найчастіше були з підручних засобів і використовувалися як еталон один або декілька разів. Це призводило до різних чисельних результатів і не могло сприяти будівництву, торгівлі, розвитку науки. Поступово прийшли до необхідності обрання єдиних стандартів вимірюваних величин. Так почала формуватися Метрична система мір з чітко визначеними строго зафіксованими еталонами і з формуванням строгої процедури вимірювання, де еталон є однією з необхідних умов. Практичність у застосуванні, єдність і однакова інформативність отриманих чисельних результатів привела до широкого застосування Метричної системи, а розвиток

науки обумовив необхідність додати ще декілька «нових» еталонів. Труднощі у застосуванні еталонного вимірювання виникли при вимірюванні деяких об'єктів дослідження у мікрофізиці та у суспільно-гуманітарних науках, де до більшості вимірюваних властивостей не можна підібрати еталонів або ж характеристика вимірюваної величини змінюється після вимірювання, після контакту з вимірюваним приладом.

Важливість пізнавальної функції вимірювання, удосконалення методу вимірювання, надання визначення процедурі вимірювання, практичність застосування, історію створення еталонів і необхідність додавання нових еталонів досліджували ряд закордонних і українських вчених, серед як слід зазначити А. Азімова, К. Берку, Дж. Брожа, В. П. Бріджмена, Дж. Гласса, Г. Гоуда, Н. Р. Кемпбела, Р. Ліндсея, Дж. Б. Мангейма, Р. К. Річа, Дж. Стенлі, С. С. Стівенса, Е. П. Андрєєва, Р. А. Аронова, Б. М. Вільницького, Ф. М. Канака, І. Ю. Критського, А. П. Кулакова, Ю. М. Ломсадзе, О. О. Мельникова, В. С. Мухіну, Н. Г. Назарова, М. Е. Омеляновського, О. П. Пунченка, Г. І. Рузавіна, Л. А. Сєну, В. М. Шемякіна.

У підрозділі 1.3. *«Вплив суспільства на нове визначення поняття «вимірювання»: аксіологічні складові»* висунуто і обґрунтовано припущення, що викликає певний сумнів використання терміну «еталон» в деяких галузях науки. Підкреслено, що суперечливим є використання терміну «еталон» щодо таких понять як еталон поведінки, етичні еталони, еталон при формуванні професійно-моральної поведінки, еталон морального оцінювання, тощо, оскільки вони не є єдиними, зафіксованими, об'єктивними мірами зазначених величин. На формування і використання зазначених еталонів відбувається вплив різноманітних чинників, зокрема, суб'єктивних уявлень, ціннісних орієнтацій дослідника. В більшості наведених прикладів вимірювання носить суб'єктивний характер, а наведені еталони не є чіткими і такими, яких ми безумовно маємо дотримуватися, а тому складно визначити такі вимірювання як еталонні. На нашу думку, в таких випадках слід використовувати термін «квазіеталон».

Про необхідність розширення трактування поняття «еталон» задля подальшого використання цього терміну для аналізу і вимірювання величин, які характеризують об'єкти дослідження суспільно-гуманітарних наук і до яких неможна підібрати еталонів як до величин фізичних, йшлося в роботах В. М. Косовича, М. О. Котелюха, А. П. Кулакова, С. О. Ларіонова, В. С. Мухіної, О. П. Пунченка, М. І. Тарнавської, І. І. Саранжевського.

У підрозділі 1.4. *«Розширення трактування поняття «вимірювання» у зв'язку з використанням даної процедури в суспільно-гуманітарних науках»* аналізується необхідність переосмислення і розширення трактування зазначених понять. В даному розділі розглянуто найпоширеніші визначення, які надані процедурі вимірювання, зокрема ті, які були надані даній процедурі після того, як виникла необхідність розширення трактування понять «вимірювання» і «еталон».

Окрім визначення еталонного вимірювання, існує ціла низка визначень, які не містять у собі вказівки на еталон та не потребують пошуку математичного відношення «у декілька разів більше» за еталон. Це доволі широка група

визначень, яку, в свою чергу, умовно можна поділити на два види: на вимірювання, в яких йдеться про приписування чисел за певними правилами і на вимірювання, в яких родовим поняттям виступає поняття «класифікація» об'єктів що вимірюються. Нами висунуто припущення, що визначення, в яких йдеться про вимірювання як про класифікацію і визначення, в яких йдеться про вимірювання як про приписування чисел за певними правилами можна об'єднати в один клас, адже при приписуванні чисел за певними правилами відбувається класифікація об'єктів, а класифікація – є логічною операцією, яка теж відбувається за певними правилами.

Таке розширення трактування процедури вимірювання дає можливість науковцям, які працюють в галузі суспільно-гуманітарних наук з об'єктами чи якостями об'єктів, які неможна вимірити за допомогою еталонів, не робити «підміну», використовуючи термін «еталон» в занадто широкому значенні, а звернутися до інших альтернативних еталонному видів вимірювання, таких як шкалування, індексування, тестування, безеталонного вимірювання, яке, на нашу думку, щонайкраще відповідає вимогам, які ставлять перед процедурою вимірювання дослідники, що працюють з об'єктами вивчення суспільно-гуманітарних наук.

У другому розділі «Безеталонне вимірювання як метод дослідження процедури вимірювання соціальних явищ і процесів» здійснено розгляд сутності, видів, механізмів безеталонного вимірювання, запропоновано і проаналізовано визначення поняття «безеталонне вимірювання».

У підрозділі 2. 1. «Сутність процедури безеталонного вимірювання та її складові» проаналізовано, що логічною підставою виокремлення безеталонного вимірювання є операція поділу поняття «вимірювання» за наявністю або відсутністю еталону вимірюваної величини. Безеталонне вимірювання є альтернативним еталонному виду вимірювання, яке проводиться без використання еталону вимірюваної величини і обов'язкового відношення «більше-менше за еталон». Про необхідність, особливості застосування та методологію безеталонного вимірювання йшлося в роботах відомих сучасних вчених О. М. Єфімова, В. М. Кутєєва, В. П. Малайчука, А. В. Мозгового, Г. А. Полікарпова, О. П. Пунченка, А. І. Уймова. Серед авторів, які активно розробляли питання про способи і використання альтернативних видів вимірювання слід зазначити К. Берку, С. І. Алексєєву, М. Бучіна, Н. Ф. Єфімову, В. І. Звоннікова, І. Д. Ковальченка, О. В. Попову, Н.С. Прокопенка, О. С. Середу, М. В. Степанова, М. А. Ступицьку, Ю. М. Толстову, В. О. Ядова.

Існує чотири види безеталонного вимірювання, які були виокремлені автором і описані в наших попередніх дослідженнях. Розрізняються ці види за механізмом вимірювання. Один з найвикористовуваних видів безеталонного вимірювання є вид, який засновано на порівнянні двох об'єктів (двох речей), один з яких є об'єктом вимірювання, а інший об'єкт виступає як деякий умовний квазіеталон для порівняння. В рамках цього вимірювання використовується саме квазіеталон, оскільки він не є єдиним фіксованим стандартом даної величини і може з часом замінюватися іншим. Дослідник сам обирає потрібні для

вимірювання квазіеталони, визначає доцільність використання саме такого квазіеталону.

Інший вид безеталонного вимірювання заснований на порівнянні, зіставленні ознаки, що властива вимірюваній речі, з ознакою, що узята як деяка ознака-квазіеталон. Цьому виду вимірювання властива операція порівняння, однак, знов замість еталону використовується ознака-квазіеталон. Така ознака-квазіеталон є суб'єктивною ознакою, яка обирається самим дослідником і дослідник вирішує скільки разів, в яких саме вимірюваннях її слід використовувати як еталон.

Щодо цих двох видів безеталонного вимірювання нами було висунуто припущення, яке стосується результатів вимірювання. Якщо представити як системні моделі об'єкт вимірювання і квазіеталон або ознаку-квазіеталон та при системно-параметричному аналізі двох системних моделей їх концепти будуть повністю або частково збігатися, то результат такого вимірювання може мати чисельний вигляд. Це припущення було проаналізовано в межах системно-параметричного і логічного аналізу.

Третій вид безеталонного вимірювання заснований на зіставленні ознаки, параметра з вимірюваною річчю. Метою даного виду вимірювання є відповідь на питання: чи належить розглянута ознака вимірюваній речі чи не належить? Зазначена ознака є основою для логічної операції – дихотомічного поділу понять за наявністю або відсутністю властивості у вимірюваного об'єкта. Такий спосіб вимірювання також є притаманним і природним для нашого мислення. Ми живемо у світі, де нас оточують величезна кількість речей, значимість, цінність яких для себе нам треба з'ясувати.

Четвертий вид безеталонного вимірювання заснований на комбінації деяких ознак, властивостей, в результаті якої утворюється і якісно вимірюється річ. Основною метою такого вимірювання є встановлення порядку між характеристиками вимірюваного об'єкта. Перелічуючи властивості, комбінуючи їх за певними правилами згідно з умовами вимірювання, ми не тільки описуємо якості вимірюваної речі, але й встановлюємо деякий порядок між властивостями, що її характеризують, а по суті, вимірюємо річ. При такому механізмі безеталонного вимірювання не використовується еталон, з якими можна було б порівняти вимірюваний об'єкт або вимірювану властивість.

У підрозділі 2.2. **«Про необхідність визначення поняття «безеталонне вимірювання»: аналіз родового поняття»** проаналізована необхідність визначення поняття «безеталонного вимірювання», оскільки в сучасній науковій літературі до сих пір складно знайти чітке визначення цього терміну. Перше, що спадає на думку, визначити безеталонне вимірювання як вимірювання, яке відбувається без використання еталону вимірюваної величини. Таке визначення було б найкращим, оскільки воно акцентує увагу на особливості безеталонного вимірювання – відсутності еталонів вимірюваної величини. Але, відповідно до правил логіки, таке визначення може бути лише номінальним.

В науковій літературі існує цілий клас визначень поняття «вимірювання», в яких найближчим родом обрано поняття «класифікація». Це дає нам можливість визначити безеталонне вимірювання, використовуючи як родові поняття «класифікація». Але в науці класифікацією вважається і багаторівневий поділ

понять, і сортування речей. Аналізом визначення поняття «класифікація» і питанням чим насправді є класифікація займалися видатні вчені, логіки, методологи науки: А. Д. Гетманова, Є. А. Іванов, А. Є. Конверський, М. І. Кондаков, В. П. Плавич, С. М. Повторєва, С. С. Розова, А. Л. Суботін, М. Г. Тофтул, А. І. Уйомов, І. В. Хоменко, Г. І. Челпанов, І. Я. Чупахін. Термін «класифікація» найчастіше використовується, принаймні, в двох значеннях: як найменування вже створеної системи класифікації і як позначення процесу її створення. Для того, щоб розрізнити ці два терміни для позначення вже існуючої класифікації використовується термін «класифікація», а для позначення процесу створення – термін «класифікування». Інколи терміном «класифікація» позначається процес сортування, процес рознесення об'єктів по класах, але, на нашу думку, тут краще використовувати термін «класифікування». Отже виникає наступне питання: класифікація чи класифікування обрати родовим поняттям при визначенні безеталонного вимірювання.

У підрозділі 2.3. **«Визначення процедури безеталонного вимірювання соціальних явищ і процесів»** проаналізовані раніше надані авторкою визначення безеталонного вимірювання і наведено нове визначення.

Одне з перших визначень безеталонного вимірювання, в якому б йшлося про вимірювання, де відбувається класифікування об'єктів було таке: безеталонне вимірювання – це вид вимірювання, де відбувається класифікування об'єктів за способом вимірювання, а саме за комбінацією вимірюваних ознак, наявністю-відсутністю вимірюваної ознаки або схожістю-несхожістю вимірюваної ознаки. При такому визначенні видоутворююча ознака вказує на чотири види безеталонного вимірювання, які розрізняються за механізмом вимірювання. Але згодом авторкою було уточнено визначення поняття «вимірювання». До нього додалася та сама заперечна частина, яка відображає певну особливість цього виду вимірювання, але не може буди єдиним елементом визначення. Крім того, в уточненому визначенні акцент ставиться не лише класифікуванні об'єктів за способом вимірювання, а на вимірюваній величині, за якою відбувається класифікування вимірюваного об'єкту з використання певного виду безеталонного вимірювання.

Безеталонне вимірювання нами визначено як вимірювання, в якому не використовується еталон вимірюваної величини, а відбувається класифікування вимірюваного об'єкту за певною ознакою (вимірюваною величиною) з використанням одного з чотирьох механізмів, який вказує на комбінацію вимірюваних ознак або наявність (відсутність) вимірюваної ознаки, або на порівняння вимірюваної ознаки з квазіеталоном. Дане визначення безеталонного вимірювання було перевірено на наявність логічних помилок, які допускають при визначенні понять.

У підрозділі 2.4. **«Системно-параметричний аналіз елементів визначення безеталонного вимірювання соціальних явищ і процесів»** визначення безеталонного вимірювання було проаналізовано з застосуванням системно-параметричного і порівняльного аналізів.

Філософсько-категоріальний базис параметричної загальної теорії систем розроблено школою академіка А. І. Уйомова, зокрема, Л. Л. Леоненком,

Д. Ляшенко, Г. А. Полікарповим, К. В. Райхертом, І. В. Сараєвою, Л. М. Сумароковою, Л. М. Терентьевою, Ф. А. Тихоміровою, А. Ю. Цофнасом. В даному розділі проаналізована подібність концептів системних моделей «безеталонне вимірювання» і «класифікування». Системна модель «безеталонне вимірювання» є системною моделлю з реляційним концептом та атрибутивною структурою. Такими ж системними моделями з реляційним концептом та атрибутивною структурою є системні моделі «класифікування» (як процедура) і «класифікування» (як процес створення класифікації). Було висунуто і проаналізовано припущення, що, відповідно до збігу за концептом двох системних моделей – «безеталонне вимірювання» і «класифікування», саме поняття класифікування може стати родовим поняттям при визначенні безеталонного вимірювання.

В результаті системно-параметричного і порівняльного аналізу системних моделей безеталонне вимірювання, класифікація і класифікування нами встановлено збіг за концептом системних моделей безеталонне вимірювання і класифікування. Це дає певні підстави обрати найближчим родовим поняттям при визначенні безеталонного вимірювання саме поняття «класифікування».

Визначення певного предмету, процесу, явища або події розкриває їх сутність, робить їх більш зрозумілими для усвідомлення і звичними для застосування. Визначення процедури безеталонного вимірювання, розкриття механізмів безеталонного вимірювання, можливостей і перспектив їх застосування, дає нам можливість застосувати цей спосіб вимірювання для вимірювання явищ і процесів, які відбуваються у суспільстві, тих змін, які відбуваються у суспільстві, впливу цих змін на особистість, для оцінки суспільно значущих явищ і подій.

У третьому розділі **«Соціально-філософські складові процедури безеталонного вимірювання»** проаналізована існуюча подібність у механізмах деяких альтернативних видів вимірювання, що дозволяє їх об'єднати з видами безеталонного вимірювання і визначити проблемне поле застосування безеталонного вимірювання. Розглянуто вплив особистості дослідника на проведення безеталонного вимірювання і дослідження в цілому у сучасному українському суспільстві.

У підрозділі 3. 1. **«Соціально-філософський аналіз альтернативних еталонному видів вимірювання»** підкреслено, що в розширеному трактуванні терміну «вимірювання» криється можливість застосування альтернативних еталонному способів вимірювання, серед яких шкалування, вимірювання за допомогою індексів, тестування, кодування, ранжування тощо і пошук нових способів вимірювання. Аналізуючи альтернативні види вимірювання, спиралися на роботи відомих філософів і науковців, зокрема, К. Берки, Л. Боллена, Р. Гастіла, Н. Р. Кемпбелла, П. Лазарсфельда, Б. Рассела, С. С. Стівенса, В. С. Аванесова, А. А. Анастасі, А. М. Арсеньева, М. Бучіча, Н. Ф. Єфімова, Н. Ф. Єфремової, В. І. Звонникова, І. Д. Ковальченка, О. В. Попова, Н. С. Прокопенка, Н. М. Розенберга, Г. І. Рузавіна, О. С. Середи, Л. Б. Смирнової, М. В. Степанова, М. О. Ступницької, Ю. М. Толстої, Т. В. Третьякової,

В. А. Хлебнікової, М. Б. Челишкової, В. Д. Шадрикова, В. А. Штоффа, В. О. Ядова та інших.

Найбільш розповсюдженим серед зазначених вище альтернативних видів вимірювання є шкалування. Методологами науки було виокремлено чотири види шкал: шкала найменувань (або шкала номінальна), порядкова шкала, інтервальна шкала і шкала відношень. Різні типи шкал характеризують різні за точністю і механізмом види вимірювань і надають різні за типом та за точністю результати. Шкалування широко застосовується науками суспільно-гуманітарного циклу, зокрема соціологією, психологією, політологією при створенні анкет задля опитування і виявлення ставлення громадян щодо суспільно-важливих, політичних, економічних питань, хоча протягом довгого часу не вважалося надійним методом вимірювання, оскільки його результати, на думку методологів, не є об'єктивними і такими, які можна в подальшому піддавати математичному аналізу. Проаналізовано вимірювання за допомогою індексів, яке також є одним з найпоширеніших методів вимірювання, що використовується у суспільно-гуманітарних науках. Індекси зазвичай визначають і аналізують як відносні величини, які кількісно характеризують динаміку сукупностей, яка, в свою чергу, складається з безпосередньо неспіввимірних одиниць або частини такої сутності. Широке використання цей метод отримав в соціології, політології, економіці. Проаналізовано інший розповсюджений вид вимірювання – тестування. В педагогіці тест виступає певним «освітнім стандартом», так би мовити умовним еталоном знань, умінь, навичок, якими повинен оволодіти той, хто навчається. Психологічний тест, також є умовним еталоном, стандартизованою і фіксованою системою випробувань, яка дозволяє виявити якісні і кількісні індивідуально-психологічні відмінності.

Підкреслимо, що в більшості з зазначених альтернативних еталонному видів вимірювань слід враховувати крім людського фактору, пов'язаному з обранням умовних еталонів, компетенцією, рівнем знань і вимогливістю тих, хто створює шкали, складає тести, вимірює за допомогою індексів, і аксіологічну складову.

У підрозділі 3. 2. **«Проблемне поле безеталонного вимірювання: можливість об'єднання альтернативних видів вимірювання з видами безеталонного вимірювання»** було висунуто припущення про схожість механізмів деяких альтернативних видів вимірювання і можливість їх об'єднати з видами безеталонного вимірювання. Альтернативні еталонному види вимірювання формувалися різними науками (соціологією, психологією, педагогікою, економікою, тощо) у різні часи і як відповідь на виклик, на потребу вимірити величини, які неможна вимірити за допомогою еталонного вимірювання. А тому існує певна схожість деяких механізмів альтернативних видів вимірювання, які запропоновані різними науками, мають різну назву і, на перший погляд, є різними.

З'ясовано, що існує певна подібність в механізмах створення шкал (зокрема, порядкової та інтервальної шкали), нормативно-орієнтовних тестів та вимірюванні за допомогою індексів. На нашу думку, ці альтернативні види вимірювання можна об'єднати в один вид безеталонного вимірювання, який засновано на порівнянні вимірюваної речі з річчю, яка обрана в якості

квазіеталона вимірюваної величини. Так при створенні і використанні, наприклад, порядкової шкали відбувається порівняння об'єкту вимірювання з об'єктом, який обрано як квазіеталон вимірюваної величини. Основним завданням створення і використання нормативно-орієнтовних тестів є, по суті, створення рейтингу тих, хто тестується, відповідно до їх знань.

Деякий інший механізм вимірювання об'єднує порядкові шкали, критеріально-орієнтовані тести, усну відповідь учня та деякі психологічні тести. В цьому випадку порівнюється властивість, яка належить вимірюваному об'єкту, з властивістю, яка обрана як умовний еталон для порівняння. Отже, відповідно до схожості механізмів цих альтернативних видів вимірювання їх можна об'єднати в один вид безеталонного вимірювання, який засновано на порівнянні вимірюваної ознаки, що належить вимірюваному об'єкту, з ознакою, яка обрана як квазіеталон.

Інший механізм об'єднує кодування, шкалу найменувань та деякі види тестів. В даному випадку відбувається приписування (або не приписування) вимірюваної властивості вимірюваній речі. Основою для цього приписування буде логічна операція дихотомічного поділу поняття (в нашому випадку вимірюваного об'єкту) за наявності або відсутності в неї певної ознаки. На наш погляд, такі вимірювання можна об'єднати в один вид безеталонного вимірювання, який засновано саме на операції приписування досліджуваному об'єкту вимірюваної ознаки.

Виявлено, що існує певна подібність механізмів різних способів вимірювання. Якщо йдеться про альтернативні види вимірювання, то слід об'єднати всі існуючі альтернативні види вимірювання, які відбуваються без використання еталону вимірюваної величини в один клас «безеталонного вимірювання», класифікувати їх за способом вимірювання і зосередити увагу на вивчені і удосконалені механізми вимірювання задля їх подальшого використання в суспільно-гуманітарних науках при вимірюванні явищ, подій, змін, які відбуваються в сучасному суспільстві.

У підрозділі 3. 3. **«Вплив особистості дослідника на проведення безеталонного вимірювання у сучасному українському суспільстві (аксіологічна площина)»** проаналізовано вплив особистості дослідника на результати вимірювання. Так К. Беркою всі існуючі види вимірювання були поділені на фізичні та позафізичні вимірювання, які пов'язані з дослідником, його станом, емоціями, настроєм, тощо. Більшість досліджень, які проводяться в суспільно-гуманітарних науках за своєю суттю є позафізичними, оскільки позбутися впливу дослідника на створення шкал, обрання відповідних квазіеталонів, створення якісних тестів неможливо.

Певні зміни відбулися в самій науці протягом останнього століття. Відбувся перехід від фундаментальних досліджень до прикладних. Вимоги, які висуваються до результатів прикладних досліджень деякі інші ніж вимоги, до результатів фундаментальних досліджень. Зокрема результати фундаментальних досліджень повинні бути загальнозначущими та повторюваними. Така вимога щодо знання була цілком прийнятною для вчених XIX і XX століть. В XXI столітті переважна більшість вчених намагається оприлюднити результати своїх

досліджень таким чином, щоб «не сказати нічого зайвого», не розкрити усі фактори, які впливають на результат дослідження, промовчати про певні особливості об'єкту дослідження. Найчастіше це відбувається з двох причин. По-перше, через страх перед тим, що хтось з не добросовісних колег може «вкрасти» результати дослідження, запатентувати його раніше самого автора, виграти гранти, отримати премії, наукові ступені, визнання на основі цих досліджень. Друга причина більш важлива, ніж проста пересторога. Сучасні прикладні дослідження є доволі дорогими і більшість з них мають замовника або спонсора, який їх фінансує. Замовник вважає знання, які отримані в результаті дослідження, своєю власністю, засобом для отримання прибутку і ділитися цими знаннями не поспішає і в більшості випадків забороняє ділитися результатами досліджень їх авторам. Тому виникає ситуація, коли вчені для того, щоб зберегти роботу, змушені замовчувати деякі факти в наукових статтях, тому і публікують статті, в яких є лише натяки і немає конкретних результатів. Для багатьох з них, така ситуація є неприйнятною, оскільки вчені звикли комунікувати один з одними, обговорюючи актуальні проблеми, знаходячи найкращі шляхи їх вирішення. Але на жаль, така ситуація стає типовою для науки XXI століття. Сучасні вчені стоять перед складним вибором: працювати на розвиток фундаментальної науки, створювати «своє ім'я» в науці, чи працювати на замовника, набагато краще забезпечуючи себе і свою родину. Виявляється, що зміни, які відбуваються у суспільстві, ставлять певні виклики і призводять до змін у науці, а це, в свою чергу, є причиною змін у системі ціннісних орієнтацій самих вчених.

У четвертому розділі «Ціннісні орієнтації особистості у системі безеталонного вимірювання» розглядається можливість застосування методології безеталонного вимірювання стосовно до вимірювання ціннісних орієнтацій, які формуються під впливом суспільства і відіграють важливу роль в житті людини, впливаючи на її подальшу поведінку.

У підрозділі 4. 1. «Ціннісні орієнтації як важливий компонент структури особистості» при аналізі ціннісних орієнтацій спиралися на роботи відомих вітчизняних і закордонних вчених: К. Левіна, І. Кона, Б. Ф. Скіннера, В. Г. Алексєєвої, Є. К. Бистрицького, В. С. Бліхара, В. В. Водзянської, А. І. Донцова, О. М. Єременка, Н. А. Журавльової, О. Г. Здравомислова, Е. В. Ільєнкова, В. В. Ільїна, Д. М. Кислинської, В. В. Козловського, В. М. Косовича, М. О. Котелюха, С. О. Ларіонової, Н. Е. Мілорадова, В. С. Мухіної, В. Б. Ольшанського, М. В. Попова, О. П. Пунченка, О. О. Ручки, С. Л. Рубінштейна, М. М. Слюсаревського, В. Г. Табачковського, М. І. Тарнавської, А. І. Титаренко, К. У. Умбарової, Р. С. Чіп, В. Е. Чудновського, В. О. Ядова. Зразки поведінки дитини розкриті в роботах Е. Еріксона, Р. Мертна, Т. Парсона, Т. Б. Аболіної, Л. С. Виготського, В. Єфименко, І. С. Кона.

Ціннісні орієнтації особистості формуються на основі цінностей, які вказують на значущість для людини певних явищ, подій, речей під впливом суспільства. Це достатньо стійкі відношення людини до сукупності матеріальних, соціальних, духовних благ, які виступають як засоби задоволення життєдіяльності особистості. Ціннісні орієнтації впливають на поступки

людини, визначаючи на що може піти людина для досягнення своєї мети, а на що піти не зможе. Вони можуть змінюватися під впливом суспільства, в якому те ж відбуваються певні зміни. Отже ціннісні орієнтації є певним індикатором змін, які відбуваються в суспільстві. Тому цікавими виявляються способи оцінки, а по суті, способи вимірювання ціннісних орієнтацій особистості.

У підрозділі 4. 2. *«Онтологічна сутність безеталонного вимірювання і ціннісних орієнтацій особистості»* проаналізовано взаємозв'язок між природою об'єкту, що вимірюється, і видами безеталонного вимірювання. Так об'єкти дослідження, які належать до перших сутностей, а це окремі предмети та їх частини, найкраще і найчастіше вимірюються за допомогою безеталонного вимірювання, яке засновано на зіставленні вимірюваного об'єкту з об'єктам, який обрано в якості квазіеталону вимірюваної величини. Якщо вимірювані об'єкти належать до других сутностей, то їх найкраще вимірювати за допомогою виду безеталонного вимірювання, заснованого на комбінації ознак, з яких утворюється об'єкт вимірювання і якими характеризується об'єкт вимірювання. Оскільки часто нас цікавлять не самі речі, а властивості, якості, вміння, навички, що їм належать, то ми звертаємося до третього суцього, яке і є цими якостями, властивостями, вміннями, навичками конкретного об'єкту. На нашу думку, за відсутністю еталонів, вимірювати його найкраще видом безеталонного вимірювання, який засновано на порівнянні ознаки, що належить вимірюваному об'єкту, з ознакою, яка розглядається як деякий квазіеталон. Вимірювані об'єкти, що належать до четвертого суцього, тобто є вміннями, навичками, властивостями, що належать цілому класу об'єктів, найкраще вимірюються за допомогою виду безеталонного вимірювання, який засновано на зіставленні ознаки з вимірюваною річчю.

На жаль такою підказкою не можна скористатися у випадку вимірювання ціннісних орієнтацій, оскільки вони не належать до аристотелевої категорії сутності. Вони є певним відношенням між особистістю і оточуючим середовищем. Тому нами було висунуто припущення, що ціннісні орієнтації слід віднести до іншої аристотелевої категорії, а саме, до категорії співвіднесене. Така можливість була проаналізована.

У підрозділі 4. 3. *«Безеталонне вимірювання ціннісних орієнтацій особистості у сучасному українському суспільстві»* наведені і проаналізовані приклади застосування безеталонного вимірювання щодо визначення ціннісних орієнтацій особистості в сучасному українському суспільстві.

Коли людина пізнає предмети, явища оточуючого її світу, то одразу визначає їх значущість для себе, їх цінність або не цінність для себе. Визначення цінності для особистості тих чи інших явищ є доволі складним процесом, який спочатку ґрунтується на емоційних враженнях і переживаннях, а вже потім ці враження і переживання раціонально усвідомлюються і набувають форму мети. Частіше ціннісні орієнтації розуміють як результат проекції цінностей, які особистість визначила для себе як значущі, на площину індивідуальної свідомості. Найкраще описати цей процес можна за допомогою виду безеталонного вимірювання, який засновано на зіставленні ознаки з вимірюваним об'єктом, в процесі якого ми визначаємо чи належить ознака вимірюваній речі,

чи не належить. В процесі формування ціннісних особистостей відбувається прийняття або не прийняття певних цінностей.

Інший механізм вимірювання застосовується при моральному оцінюванні в правозастосуванні. Найчастіше вибір еталону вимірювання залежить від різних умов, в яких здійснюється правозастосовна діяльність, а тому краще застосовувати термін «квзіеталон», який не обмежений таким жорсткими вимогами як еталон. В цьому випадку для описання механізму морального оцінювання слід застосувати вид безеталонного вимірювання, який також засновано на порівнянні двох речей, одна з яких обрана як квзіеталон, а інша є вимірюваною річчю.

Ціннісні орієнтації особистості формуються на основі комбінації значущих для неї цінностей, які відбиваються в її свідомості. Багато дослідників вважають ціннісні орієнтації як порівняно стійкі відношення людини та сукупності матеріальних, соціальних, духовних благ, ідеалів. Процес формування ціннісних орієнтацій якнайкраще описує вид безеталонного вимірювання, який засновано на комбінації ознак, які утворюють, визначають, вимірюють річ.

Ціннісні орієнтації часто виступають підґрунтям для морального оцінювання. Суб'єктивність морального оцінювання обумовлена, в першу чергу, системою цінностей, які сформувалися у суб'єкта оцінювання, його потребами та інтересами. Така система морального оцінювання відповідає виду безеталонного вимірювання, який засновано на порівнянні ознаки (або системи ознак), які взяті в якості певного квзіеталону для вимірювання, з ознакою, яка належить об'єкту вимірювання. При схваленні або осудженні певної дії, певного поступку людини відбувається на основі порівняння з певними вимогами, внутрішніми критеріями, ціннісними орієнтаціями людини, яка здійснює це оцінювання.

Методологія безеталонного вимірювання дозволяє вимірити процес формування ціннісних орієнтацій, оцінити самі ціннісні орієнтації, їх вплив на моральну оцінку подій і явищ. Сучасне суспільство змінюється занадто швидко. Суспільні зміни ставлять виклик перед особистістю, яка теж повинна змінюватися. Вимірювання більшості з зазначених вище величин, явищ, процесів стає можливим саме завдяки використанню безеталонного вимірювання.

У п'ятому розділі **«Роль ціннісних орієнтацій особистості в вимірюванні соціальних і культурних явищ і процесів»** аналізуються питання щодо соціокультурних трансформацій в сучасній Україні, які відбуваються протягом останніх десятиліть. Цю тему досліджують такі сучасні філософи, як В. П. Бех, В. С. Бліхар, Є. Р. Борінштейн, В. Г. Воронкова, І. А. Доннікова, О. М. Єременко, В. В. Ільїн, С. Л. Катаєв, В. В. Козловський, О. В. Лісеєнко, Н. А. Победа, О. О. Ручка, О. М. Семашко, М. Ф. Цибра.

У підрозділі 5.1. **«Людське вимірювання культури в системній площині ціннісних орієнтацій особистості»** розглянуто вплив людини на формування культури, на формування системи цінностей.

В сучасному суспільстві відбуваються процеси, які удосконалюють місце людини в системі культури, зокрема інтеграція людини в систему культурних цінностей, формування у людини певного рівня культури, адже людина є

творцем культури, яка, в свою чергу, формує і впливає на саму людину. Культура з її матеріальним та духовним надбанням є творінням людським. А тому розмірковувати про культуру поза людиною не можливо, бо йдеться про людське вимірювання культури. Слід підкреслити, що процеси формування системи цінностей, культурних уявлень людини, визначення і надання значимості тим чи іншим предметам культури, зіставлення цих змін, які відбуваються в суспільному і культурному житті людини, відображаються на особистості описуються і визначаються видами безеталонного вимірювання. Людина є своєрідним казіеталоном для культурних цінностей і надбань. Важливість того чи іншого культурного та соціального явища або тієї чи іншої культурної події визначається відповідно до особистісного, людського вимірювання цих явищ і подій. Значимість тих змін, які відбувається в суспільстві або в державі, ми визначаємо відповідно до тих змін, які відбулися з нами.

У підрозділі 5. 2. *«Особистісне вимірювання людини у контексті взаємодії соціуму і культури»* підкреслюється необхідність особистісного вимірювання самої людини.

Під впливом суспільства в процесі соціалізації людина адаптується до нових умов, освоює певні норми і стереотипи поведінки, намагається не втратити свою індивідуальність, не розчинитися в натовпі. Вона відтворює власну систему цінностей, ціннісні орієнтації, визначає мету свого існування, значимість для себе тих чи інших речей і подій. На жаль, ті зміни, які відбуваються в нашому суспільстві останніми роками, впливають на систему цінностей особистості, змінюючи її не в найкращий бік, майже виключаючи з неї доброту, взаємоповагу, повагу до літніх людей, допомогу один одному. Змінюється суспільство і змінюємося ми, вимірюючи, оцінюючи і звикаючи до цих змін, які, в першу чергу, є якісними змінами, а тому для їх визначення і опису нами було використано безеталонне вимірювання, як якісне вимірювання об'єктів, явищ і подій.

Цікавою і актуальною виявляється точка зору деяких дослідників щодо існування особистісного зразка індивіда певної соціокультурної епохи. Цим зразком може бути реальна людина або видумані герої своєї епохи, але його завданням є слугувати прикладом, спонукати людей до дії. Особистісний зразок містить у собі цінності, які, з одного боку, повинні бути оптимальними, визнаними суспільством, а з іншого боку, цінності, які свідомо схвалені людиною, такі що формують його особистість. Тобто він повинен бути способом існування системи ціннісних орієнтацій особистості в суспільстві. Методологічне значення поняття «особистісний зразок» полягає в тому, що воно може бути інструментом в класифікації етичних, педагогічних, виховних та інших систем. Поняття «особистісний зразок» є важливим, бо це поняття містить у собі «об'єктивні і незалежні від офіційних них настанов і наукових розробок параметри, що дозволяють виокремити суб'єктів освіти». По суті особистісний зразок виконує функції еталону, а точніше квазіеталону системи цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в тій чи іншій соціальній групі бо в тій чи іншій культурі.

Оскільки під впливом суспільства або з інших різних причин людина може змінити свій соціальний статус, свою соціальну групу, то наявність такого особистісного зразка певної групи полегшує її інтеграцію в нову соціокультурну середу. Особистісний зразок є одночасно і системою цінностей, і прикладом, еталоном поведінки в соціокультурному середовищі. Для раннього індустріального суспільства таким особистісним зразком був буржуа. Згодом він змінився. Зразком почали вважати громадянина. В сучасному інформаційному суспільстві таким особистісним зразком є хакер.

У підрозділі 5. 3. *«Мультикультуралізм і толерантність як ключові параметри вимірювання соціальних і культурних явищ і процесів»* мультикультуралізм розглянуто як напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому, соціокультурному просторі, де умови співіснування різних етногруп в межах єдиної держави чітко визначаються нормативними документами, забезпечуючи рівні права, захист гідності і добробуту усіх громадян країни не залежно від їх національності, віросповідання, расової приналежності.

Проблема мультикультуралізму залишається актуальною в сучасній Україні, адже не добродесні політики роздмухуються і загострюють питання щодо віри, можливості вільного спілкування мовами національних меншин, постійно акцентують увагу на розмежуванні країни на схід і захід, нагадуючи про одну країну. Найголовнішою метою мультикультуралізму є створення загальнонаціональної ідентичності, яка б дозволяла зберігати етнокультурні особливості усіх громадян країни, причому громадська ідентичність, ідентифікація себе з українською державою повинна залишати на першому місці, а ідентифікація з тією чи іншою етнічною спільнотою – бути вторинною.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження узагальнені результати соціально-філософського дослідження ціннісних орієнтацій особистості.

1. В результаті дослідження визначена необхідність вимірювання ціннісних орієнтацій особистості, які формують особистість, впливають на її мету, поведінку, визначають значимість для неї тих чи інших предметів, та визначення змін у системі ціннісних орієнтацій особистості, що відбуваються під впливом суспільних явищ, подій, процесів. Система ціннісних орієнтацій особистості формується під впливом соціально-культурного середовища, в якому вона перебуває. Будь-які зміни в самому середовищі або зміни соціально-культурною групи, до якої належала особистість, переїзд до нової країни, нового міста, вступ до вишу викликають зміни у системі її ціннісних орієнтацій.

2. Стрімкий розвиток суспільно-гуманітарних наук обумовив необхідність розширення трактування поняття «вимірювання», оскільки застосування звичного для природничих наук еталонного вимірювання було пов'язано з цілою низкою труднощів. Перш за все це відсутність будь-якої можливості підібрати еталони для більшості вимірюваних величин. Інша трудність пов'язана з застосуванням самого механізму еталонного вимірювання, заснованого на

порівнянні вимірюваної величини з еталоном і визначенні у скільки разів вимірювана величина більше або менше за еталон. Це призвело до необхідності розширення трактовки поняття «вимірювання» і розуміння його механізму як приписування числових форм об'єктам чи подіям на основі визначених правил. Часто вимірювання визначають як класифікацію об'єктів чи явищ, за якою кожній визначеній групі приписується певний знак (цифра, буква чи слово).

3. В роботі проаналізована можливість використання еталонного вимірювання ціннісних орієнтацій особистості. Розвернута ідея особистісного зразка, який може бути реальною або вигаданою людиною, що повинна спонукати інших до наслідування своєї поведінки, моральних норм, бути певним взірцем для інших. Поняття «особистісний зразок» містить у собі об'єктивні і незалежні від офіційних них настанов і наукових розробок параметри, що зближує його з поняттям «еталон». Методологічне значення поняття «особистісний зразок» полягає в тому, що воно може бути інструментом в класифікації етичних, педагогічних, виховних та інших систем. Але в подальшому дослідження в цьому напрямку майже не проводилися, а особистісні зразки чітко не визначалися. Будь-яких інших можливостей застосування еталонного вимірювання щодо вимірювання ціннісних орієнтацій особистості не виявлено.

4. Викликають сумніви правомірності застосування терміну «еталон» стосовно таких понять як «еталон моралі», «еталон поведінки», «еталон морального оцінювання». Еталон визначається як засіб вимірювання, який забезпечує відтворення і збереження фізичної величини задля передачі її розміру нижчим по перевіірчній схемі засобам вимірювання. Еталони є офіційно визначеними стандартами певних фізичних величин. Еталони морального оцінювання, моралі, поведінки формуються під впливом зовнішніх обставин або обираються самим дослідником. На нашу думку тут доцільніше використовувати термін «квазіеталон».

5. Неможливість використання еталонного вимірювання, зумовлена відсутністю або неможливістю підібрати еталони вимірюваних величин, змусила дослідників створювати і використовувати альтернативні еталонному способи вимірювання. До таких способів відносять шкалування, вимірювання за допомогою індексів, тестування, кодування й інші. Всі вони відбуваються без використання еталону вимірюваної величини, без обов'язкового з'ясування у скільки разів вимірювана величина більша або менша за еталон. Результати більшості таких вимірювань не представлені числом. В деяких випадках числа використовуються як позначки результату.

6. Сучасною наукою використовується безеталонне вимірювання об'єктів як якісне вимірювання, при якому не використовується еталон вимірюваної величини, немає обов'язкової вимоги щодо чисельного вигляду результату. В попередніх дослідженнях нами виокремлено чотири види безеталонного дослідження. Перший вид засновано на порівнянні вимірюваного об'єкту з об'єктом, який обрано дослідником як квазіеталон вимірюваної величини. Другий вид безеталонного вимірювання засновано на порівнянні ознаки, що належить вимірюваному об'єкту, з ознакою, обраною дослідником як

квазіеталон вимірюваної величини. Для цих двох видів вимірювання існує певна закономірність щодо результатів. Якщо представити об'єкт дослідження і квазіеталон як системні моделі і вони будуть збігатися за концептами, то результат вимірювання може бути чисельним. В інших випадках число є лише умовною позначкою результату. Третій вид безеталонного вимірювання засновано за зіставленні ознаки з вимірюваним об'єктом з метою з'ясувати чи належить ознака вимірюваному об'єкту. Четвертий вид безеталонного вимірювання засновано на комбінації ознак, з яких утворюється і яким вимірюється об'єкт дослідження.

7. В сучасній науковій літературі наведено багато прикладів безеталонного вимірювання, але немає його визначення. На перший погляд, безеталонне вимірювання слід визначити як те, що відбувається без використання еталону вимірюваної величини. Але це визначення містить у собі логічну помилку: визначення через заперечення. Отже безеталонне вимірювання визначено нами як вид вимірювання, в якому відбувається класифікування об'єктів за певною ознакою (вимірюваною величиною) з використанням одного з чотирьох механізмів, якій вказує на комбінацію вимірюваних ознак або наявність (відсутність) вимірюваної ознаки, або на порівнянні вимірюваної ознаки з квазіеталоном. Це визначення через найближчий рід і видоутворюючу ознаку. Найближчим родом є поняття «вимірювання, в якому відбувається класифікування». Видоутворююча ознака вказує на види безеталонного вимірювання. Дане визначення перевірено на наявність логічних помилок. Проаналізовано за допомогою системно-параметричного аналізу.

8. Проаналізовані альтернативні еталонному види вимірювання. З'ясована подібність механізмів певних видів вимірювання з механізмами безеталонного вимірювання. Так схожими за своїми механізмами є вимірювання за допомогою порядкової та інтервальних шкал, нормативно-орієнтовні тести, вимірювання за допомогою індексів, безеталонне вимірювання, яке засновано на порівнянні об'єкту вимірювання з квазіеталоном вимірюваної величини. Розглядається можливість поєднати їх в один вид безеталонного вимірювання, чітко визначивши його механізм і галузь застосування. Так само можна поєднати інші альтернативні еталонному види вимірювання з видами безеталонного вимірювання.

9. Існує певний онтологічний взаємозв'язок між видами безеталонного вимірювання і об'єктами, що вимірюються. Отже, якщо об'єкт вимірювання є першою сутністю (до яких належать окремі предмети та їх частини), то найточніше його можна вимірити за допомогою виду безеталонного вимірювання, який засновано на порівнянні двох речей: вимірюваного об'єкту і квазіеталону. Якщо об'єкт вимірювання належить до других сутностей, до яких належать не окремі поняття, а те, що в логіці має назву роди або види, то найточніше вимірити можна за допомогою виду безеталонного вимірювання, заснованого на комбінації ознак, з яких утворюється і якими вимірюється річ. Ціннісні орієнтації особистості не можна вимірити користуючись цією підказкою. Вони не належать до категорії сутності, оскільки не є речами, а

вказують на значимість цінності для особистості певної речі. Висунуто і обґрунтовано припущення, що їх слід віднести до категорії співвіднесене.

10. Культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, які створені людством. Це спосіб відношення людини до природи, суспільства, до самого себе, в процесі якого людина засвоює створену раніше культуру, також відтворює культуру, створюючи нове на основі отриманих знань, умінь, навичок, здібностей, засвоєних нею як цінності. Культура розпізнається у відношеннях людини до дійсності, до інших людей, до самого себе, а відношення людини до культури є важливим не лише для культурного розвитку людини, а й для існування самої культури.

Людина уявляється своєрідним казеталоном для культурних цінностей і надбань. Важливість того чи іншого культурного та соціального явища або тієї чи іншої культурної події визначається відповідно до особистісного, людського вимірювання цих явищ і подій.

Культурний рівень людини характеризується цілою низкою показників, серед яких рівень освіти, наявність потреби долучитися до світу культури, участь у створенні і розповсюдженні культурних цінностей, наявність настанов на розширення культурного кругозору та інші. Слід підкреслити, ступень сформованості тих чи інших характеристик у різних суб'єктів культури є різною, а відповідно до цього різняться і їх культурний рівень. Високий культурний рівень особистості значною мірою залежить від ступені інтенсивності діяльності людини, націленої на оволодіння цінностей культури, на участь у створенні нових культурних цінностей.

11. Людина як особистість формується в суспільстві, але разом з тим вона сама формує і перетворює суспільство. Соціалізація людини є певним залученням, включенням її у суспільство і суспільні процеси, чітким усвідомленням людиною межі дозволеного, через яку неможна безкарно перейти, формуванням системи ціннісних орієнтацій. Самосвідомість особистості найчастіше розуміють в контексті поєднання соціокультурної середовища і умов її повсякденного життя, причому умов, не лише духовних, а й матеріальних. Досліджуючи самотність особистості, формування системи її цінностей, ціннісних орієнтацій необхідно враховувати постійні зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, і вплив цих змін на особистість, зокрема, і ті зміни, які безпосередньо відбуваються в її звичному способі життя. Саме завдяки поєднанню, комбінації соціокультурної середовища і реального буденного образу життя людини формується і визначається процес формування особистості, самоідентифікації особистості.

12. Безеталонне вимірювання, за класифікацією К. Берки, слід віднести до позафізичних вимірювань, які безпосередньо пов'язані з дослідником, його емоційним психологічним станом, його ціннісними орієнтаціями. В деяких видах безеталонного вимірювання дослідник сам обирає квазіеталони, створює шкали, створює якісні тести. Так чи інакше вони залежать від компетентності, вибагливості, вимог того, хто проводить дослідження. В переважній більшості вимірювань, які проводяться безеталонно в суспільно-гуманітарних науках

позбутися суб'єктивності і впливу дослідника на процес вимірювання неможливо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Готинян-Журавльова В. В. Соціально-філософські складові безеталонного вимірювання: види, визначення, застосування: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 358с.

2. Готинян-Журавльова В. В. Про необхідність визначення безеталонного вимірювання. *Філософія, лінгвістика і література: вчора, сьогодні, завтра: монографія* / В. В. Готинян-Журавльова В. В. [и др.]. Одеса : КУПРИЕНКО СВ, 2014. С. 139-157.

3. Готинян-Журавльова В. В. Про необхідність застосування альтернативних методів вимірювання. *Наука и инновации в современном мире: философия, литература и лингвистика, культура и искусство, архитектура и строительство, история.: монография* / М. М. Бетильмерзаева М.М. [и др.]. Одеса : КУПРИЕНКО СВ, 2017. С. 7-26.

4. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз процедури вимірювання. *Научное окружение современного человека: Образование и воспитание, Философия, Культура и искусство, Юриспруденция, История, Архитектура и строительство: монография* / И. Я.Львович, [и др.]. Одеса: Куприенко СВ, 2018. С. 97-108.

5. Готинян-Журавльова В. В. Методологічні особливості вимірювання якості знань. *Scientific and pedagogic internship "Modern process of reforming education in social science in Ukraine and EU countries": Internship processing*, November 19-30, 2018. Stalowa Wola. pp. 4-9.

6. Готинян-Журавльова В. В. Актуальні проблеми вимірювання в суспільно-гуманітарних науках: філософський аспект. *Challenges and prospects for the development of social science in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. pp. 71-86.

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України

7. Готинян В. В. Проблема додатковості результатів еталонного та безеталонного вимірювань. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал*. 2005. №2 (16). С. 40-44.

8. Готинян В. В. Проблема визначення поняття "безеталонне вимірювання". *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2007. № 2 (20). С. 32-38.

9. Готинян В. В. Вплив піфагорійсько-платонівських та аристотелевських ідей на розвиток уявлень про вимірювання. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2008. №829. С. 161-167.

10. Готинян В. В. Про можливість співвідношення критеріїв «замкнутої теорії» В. Гейзенберга з системними параметрами. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2009. № 2 (24). С. 36-41.

11. Готинян В. В. Визначення безеталонного вимірювання як класифікації об'єктів. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. Т. Вернадского. Научный журнал. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология.* 2010. Том 23 (62). №2. С. 252-257.

12. Готинян В. В. Чи може бути безеталонне вимірювання теоретичним методом пізнання. *Наукові записки. Серія «Філософія».* – Острозька академія. Вип. 8. 2011. С. 371-377.

13. Готинян-Журавльова В. В. Вплив двоїстості трактування терміна «класифікація» на проблему визначення безеталонного вимірювання. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.Т. Вернадского. Научный журнал. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология.* 2011. Том 24 (63). №1. С. 223-228.

14. Готинян-Журавльова В. В. Проблема визначення поняття «безеталонне вимірювання»: пошук вдалої видоутворюючої ознаки. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология.* 2011. Том 24 (63). №3-4. С. 381-386.

15. Готинян-Журавльова В. В. Онтологічні аспекти класифікації. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология.* 2012. Том 24 (65). №4. С. 333-338.

16. Готинян-Журавльова В. В. Класичний погляд на вимірювання за допомогою шкал і потреби сучасної науки. *Вісник Черкаського університету. Серія Філософія.* 2012. № 11 (224). С. 122-127.

17. Готинян-Журавльова В. В. Аналіз способу створення класифікації в рамках параметричної ЗТС. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология».* 2014. Т. 27 (66). №1-2 С. 378-383.

18. Готинян-Журавльова В. В. Аналіз способу створення класифікації в рамках параметричної загальної теорії систем. *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2014. №1 (59). С. 54-57.

19. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз поняття «класифікація». *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2013. № 4(58). С. 37-43.

20. Готинян-Журавльова В. В. Чи існує онтологічний взаємозв'язок понять «класифікація» та «безеталонне вимірювання»? *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2015. №3. С.35-40.

21. Готинян-Журавльова В. В. Про вимірювання у суспільних науках. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науковий журнал.* 2015. №5. С. 44-48.

22. Готинян-Журавльова В. В. Філософські аспекти історії вимірювання. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науковий журнал.* 2016. №12. С. 32-35.

23. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз концепцій Н.Кемпбелла і С.С.Стивенса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Серія: Історія. Філософія, Політологія: зб.наук.праць. – Одеса : Фенікс, 2017. Вип. № 14. С. 29-34.

24. Готинян-Журавльова В. В. Аналіз визначення поняття «вимірювання». *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 29-34.

25. Готинян-Журавльова В. В. Системно-логічний аналіз результатів двох видів безеталонного вимірювання. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 31-37.

26. Готинян-Журавльова В. В. Логічний аналіз визначення поняття «безеталонне вимірювання». *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 25. С. 7-13.

27. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз двоїстості трактування поняття «класифікація». *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 29. С. 40-46.

Статті, публіковані у наукових періодичних виданнях інших держав

28. Готинян-Журавльова В. В. Особливості вимірювання якості знань: філософський аспект. *European Philosophical and historical discourse*. Volume 4, Issue 4, 2018. pp. 44-49.

29. Готинян-Журавльова В. В. Двоїсте визначення поняття «система» і двоїсте значення терміну «класифікація». *Slovak international scientific journal* Vol.1, № 24, 2018. pp. 44-47.

30. Готинян-Журавльова В. В. Філософські аспекти визначення процедури безеталонного вимірювання. *European Philosophical and historical discourse* Volume 5, Issue 1, 2019. pp. 96-101.

31. Готинян-Журавльова В. В. Про подібність деяких альтернативних видів вимірювання. *Slovak international scientific journal* Vol.1, № 26, 2019. pp. 53-58.

32. Готинян-Журавльова В. В. Про можливість об'єднання альтернативних видів вимірювання. *European Philosophical and historical discourse* Volume 5, Issue 4, 2019. pp. 135-138.

33. Готинян-Журавльова В. В. Безеталонне вимірювання, класифікація та онтологія Аристотеля. *European Philosophical and historical discourse* Volume 6, Issue 2, 2020. pp. 44-50.

34. Готинян-Журавльова В. В. Про можливість безеталонного вимірювання ціннісних орієнтацій особистості. *European Philosophical and historical discourse* Volume 6, Issue 4, 2020. pp. 77-82.

Статті в інших виданнях

35. Готинян В. В. Роль ідей Аристотеля про різні види буття в проблемі безеталонного вимірювання. *Вісник Одеського національного університету*. 2007. Том 12. Випуск 13. Філософія. С. 84-93.

36. Готинян В. В. Проблема безеталонного вимірювання: системний аспект. *Вісник Одеського національного університету*. 2007. Том 12. Випуск 15. Філософія. С. 56-65.

37. Готинян В. В. Системные представления эталонного и безэталонного измерений. *Параметрическая общая теория систем и её применения: Сб. трудов, посвящённый 80-летию атер. А.И.Уёмова / под ред. А.Ю. Цофнаса.* Одесса : Астропринт, 2008, С.79-88.

38. Готинян В. В. Визначення безеталонного вимірювання як процесу класифікування. *Вісник Одеського національного університету.* Т. 14, Вип. 21. Філософія. 2010. С. 143-148.

39. Готинян В. В. Класичний погляд на вимірювання за допомогою шкал і потреби сучасної науки. *Вісник Одеського національного університету.* Т. 15, Вип. 15. Філософія. 2010. С. 63-68.

40. Готинян В. В. Онтологічні аспекти класифікації. *Посвящения Марату. Сборник статей.* Одесса : Печатный дом, 2012. С.127-133.

41. Готинян-Журавльова В. В. Вплив способу створення класифікації на зміст класифікаційних чарунок. *Науковий журнал «Молодий вчений».* 2015. № 2(17). С.50-53.

42. Готинян-Журавльова В. В. Про відмінність у трактуванні процедури вимірювання у природничих і суспільно-гуманітарних науках. *Науковий журнал «Молодий вчений».* 2015. № 5(20). С.134-137.

43. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз елементів визначення поняття «безеталонне вимірювання». *Науковий журнал «Молодий вчений».* 2018. № 6(58). С.50-54.

Посібники і словник

44. Цофнас А. Ю., Готинян В. В. Початкові філософські знання. Курс дистанційного навчання для бакалаврів: відкриті та закриті тести : навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2010. 116с.

45. Готинян-Журавльова В. В. Навчально-методичний посібник до вирішення задач з логіки для студентів заочного відділення філософського факультету та студентів нефілософських факультетів. Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова», 2014. 142с.

46. Готинян-Журавльова В. В. Короткий словник з логіки до тем: «Поняття», «Судження», «Дедуктивні умовиводи». Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. 58с.

47. Готинян-Журавльова В. В. Словник з логіки: словник. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. 76с.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

48. Готинян В. В. Проблема определения понятия «безэталонное измерение». *Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке: материалы IX Общероссийской научной конференции «Современная логика: проблемы истории, теории и применения в науке».* Санкт-Петербург, 22-24 июня 2006г. СПб, 2006. С. 30-32.

49. Готинян В. В. Безеталонне вимірювання як один з нових видів вимірювання: додатковість результатів еталонного та безеталонного вимірювань.

«Інновації в технології та методології наукового пізнання»: матеріали міжнародної наукової конференції. 26-27 жовтня 2006р. Одеса, 2006. С. 109-111.

50. Готинян В. В. Проблема визначення поняття “безеталонне вимірювання”. *Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 1-15 юня 2007 г.). Том 14. Філософія і філологія. Одеса, 2007. С. 23-26.

51. Готинян В. В. Системне представлення еталонного і безеталонного вимірювань. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 1-15 жовтня 2007 г.). Том 4. Технічні науки. Філософія і філологія. Одеса, 2007. С. 57-60.

52. Готинян В. В. Про необхідність визначення поняття “безеталонне вимірювання”. *Современные направления теоретических и прикладных исследований*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 15-25 березня 2008 г.). Том 19. Філософія і філологія. Одеса, 2008. С. 87-89.

53. Готинян В. В. О возможном определении понятия «безэталонное измерение». *Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке*: матеріали Х Общероссийской наукової конференції. Санкт-Петербург, 26-28 жовтня 2008г. СПб, 2008. С.19-22.

54. Готинян В. В. Влияние идей Аристотеля на наши представления об измерении. *Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 20-30 жовтня 2008 г.). Том 14. Філософія і філологія. Одеса, 2008. С. 40-43.

55. Готинян В. В. Шкалування як один з варіантів альтернативного еталонному вимірюванню. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 1-15 жовтня 2008 г.). Том 14. Педагогіка, психологія і соціологія. Філософія і філологія. Одеса, 2008. С. 72-74.

56. Готинян В. В. Визначення безеталонного вимірювання як якісної класифікації об'єктів. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 15-25 жовтня 2008 г.). Том 11. Економіка. Філософія і філологія. Одеса, 2008. С. 94-96.

57. Готинян В. В. Про можливість співвідношення критеріїв «замкнutoї теорії» В. Гейзенберга з системними параметрами. *Современные направления теоретических и прикладных исследований*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (г. Одеса, 16-27 березня 2009 г.). Том 25. Філософія і філологія. Одеса, 2009. С.76-80.

58. Готинян В. В. Визначення безеталонного вимірювання як процесу класифікування. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития*: матеріали міжнародної науково-

практической конференции (г. Одесса, 5-17 октября 2009 г.). Том 14. Философия и филология. Одеса, 2009. С. 61-64.

59. Готинян В. В. Безеталонне вимірювання: класифікування об'єктів чи понять. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 21-28 декабря 2009 г.). Том 20. Философия и филология. Одесса, 2009. С. 29-32.

60. Готинян В. В. Класифікація – це поділ понять або сортування речей? Про двоїсте визначення терміна «класифікація». *Проблеми викладання логіки та дисциплін логічного циклу: IV Міжнародна науково-практична конференція* (13-14 травня 2010 року): матеріали доповідей і виступів. К., 2010. С. 62-64.

61. Готинян В. В. Класифікація – це поділ понять або сортування речей? Про неоднозначність трактування терміну «класифікація». *Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 21-30 июня 2010г.). Том 7. Философия и филология. Одесса, 2010. С.23-25.

62. Готинян В. В. Класифікація – це поділ понять або сортування речей? Про деяку двоїстість у використанні терміна «класифікація». *Традиції та новації в науці та освіті XXI століття: матеріали міжнародної наукової конференції* (30 вересня – 1 жовтня 2010 року, м. Одеса). Одеса, 2010. С.17-19.

63. Готинян В. В. Чи може бути безеталонне вимірювання теоретичним методом пізнання. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 20-27 декабря 2010 г.). Том 29. Философия и филология. Одесса, 2010. С. 76-79.

64. Готинян В. В. Про можливість двоїстого визначення поняття «класифікація». *Роль философских дисциплин в формировании современного мировоззрения студентов высшей школы в Украине: материалы Международного межвузовского научно-практического семинара*. 10 декабря 2010г. Одесский национальный морской университет. Одесса, 2011. С. 216-221.

65. Готинян-Журавльова В. В. Пошук вдалої видоутворюючої ознаки для визначення поняття «безеталонне вимірювання». *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 04-15 октября 2011 г.). Том 26. Философия и филология. История. Геология. Одесса, 2011. С. 3-6.

66. Готинян-Журавльова В. В. Онтологічні аспекти класифікації. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 20-27 декабря 2011 г.). Том 30. Философия и филология. Одесса, 2011. С. 26-30.

67. Готинян-Журавльова В. В. Про революцію терміну «еталон». *Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 19-30 июня 2007 г.). Том 32. Философия и филология. Одесса, 2012. С. 36-39

68. Готинян-Журавльова В. В. Двоїсте визначення поняття «система» і двоїсте значення терміну «класифікація». *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 18-27 декабря 2012 г.). Том 38. Философия и филология. Одесса, 2012. С. 97-101.

69. Готинян-Журавльова В. В. Аналіз способу створення класифікації в рамках параметричної ЗТС. *Современные направления теоретических и прикладных исследований: материалы международной научно-практической конференции* (г. Одесса, 19-30 марта 2013 г.). Том 24. Философия и филология. Одесса, 2013. С.83-87.

70. Готинян-Журавльова В. В. Системно-параметричний аналіз поняття «класифікація». *Сборник научных трудов Sworld*. Том 32. Иваново, 2013. С. 3-7.

71. Готинян-Журавльова В. В. Про деякі аспекти визначення поняття «безеталонне вимірювання». *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, Україна, 16-17 серпня 2019 р.). К., 2019. С. 60-64.

АНОТАЦІЯ

Готинян-Журавльова В. В. Безеталонне вимірювання ціннісних орієнтацій особистості: соціально-філософський аналіз. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021.

Швидкий темп життя, переоцінка цінностей, зміни, які відбуваються в суспільстві, впливають на особистість, формуючи і змінюючи її власну систему цінностей, систему ціннісних орієнтацій, норм поведінки. Будь-які зміни потребують чіткого вимірювання. Автором вперше в сучасному українському дискурсі виконане дисертаційне дослідження, в якому проведено соціально-філософський аналіз безеталонного вимірювання ціннісних орієнтацій особистості.

Оскільки в сучасній науковій не було чіткого визначення безеталонного вимірювання, в дисертаційній роботі автором наведено і проаналізовано із застосуванням логічного і системно-параметричного аналізу власне визначення даного виду вимірювання. Безеталонне вимірювання належить до виду вимірювань, які концептуально пов'язані з дослідником, його знанням, вмінням. Автором проаналізована аксіологічна площина використання даного виду вимірювання в сучасному українському суспільстві.

В дисертаційному дослідженні застосовано метод безеталонного вимірювання щодо вимірювання ціннісних орієнтацій особистості, процесу формування ціннісних орієнтацій особистості, змін, які відбуваються в системі ціннісних орієнтацій особистості під впливом змін у суспільстві. Зазначені механізми вимірювання ціннісних орієнтацій особистості. Визначена онтологічна сутність ціннісних орієнтацій особистості.

Оскільки людина живе в межах певної культури і сама створює культуру, то в рамках дисертаційного дослідження розглянуто людське вимірювання культури в системі ціннісних орієнтацій особистості. Розкрито особистісне вимірювання людини в соціокультурному контексті. Проаналізовано явище мультикультуралізму, що характерне для сучасного українського суспільства. Підкреслено вплив культури, під впливом якої відбувалося формування ціннісних орієнтацій особистості як певного квазіеталонного зразка, на світосприйняття інших культур.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, особистість, цінність, суспільство, вимірювання, еталон, квазіеталон, безеталонне вимірювання, альтернативні види вимірювання, класифікація, системно-параметричний аналіз, людське вимірювання культури, мультикультуралізм.

ANNOTATION

Gotynyan-Zhuravlyova V.V. The standardless measurement of personal value orientations: socio-philosophical analysis. – On the rights of the manuscript.

The dissertation is on competition of a scientific degree of the Doctor of Philosophical Sciences on a program subject area 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of history – The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky", Odesa, 2021.

The rapid pace of life, reassessment of values, changes in society, that is so necessary for human socialization, all this affect on the personality, forming and changing his own system of values, value orientations, norms of behavior, actions and deeds of every individuality. Any changes require a clear definition, precisely measurement. These changes cannot be measured using a standard measurement, as it is not possible to bring the standards to the measured values. It is necessity to use the standardless measurement.

For the first time in the modern Ukrainian discourse a dissertation research was performed by the author, where a socio-philosophical analysis of the standardless measurement of personality value orientations was carried out.

Standardless measurement is a fairly broad class of measurements, consisted at least of four types that differ in the measurement mechanism. Standardless measurement occurs without using of any standards as exactly defined international measured values. The numerical appearance of the measurement result is not a required condition. Since in modern science there was no clear definition of standardless measurement, in this dissertation the author gives her own definition of this type of measurement. This definition was analyzed in the framework of system-parametric and logical analysis.

Standardless measurement refers to the so-called "extra-physical measurements", they are conceptually related to the researcher, his knowledge, skills, his ability to choose the most successful quasi-standards, to choose the most significant features by what the object is measured. The author analyzes the axiological plane of using of this type of measurement in modern Ukrainian society. It is noted how the changes taking place in modern science influence on the changing of value orientations of scientists themselves and, as a consequence, how these change weigh with the course of

scientific research and the obtained results. The influence of socio-philosophical, axiological component on the work of the researcher is analyzed.

In this dissertation research the standardless measurement method was used according to the measurement of personal value orientations, the forming process of personal value orientations, changes that occur in the system of personal value orientations on the effect of social changing. It is mentioned the standardless mechanisms of personal value orientations. The author analyzed the ontological aspects of the standardless measurement process. Precisely it is analyzed the influence of ontological nature of the researching objects on the choice of standardless measurement. The ontological essence of personal value orientations is defined.

As a person lives in the frames of a certain culture and creates a culture by himself, the dissertation study considers the human dimension of culture in the system of value orientations of the individuality, in particular using the concept of "personal example" of a particular epoch. The personal sample is an abstract construction in which the socially optimum and desirable values which are inherent in the given epoch, the given historical period are concentrated. The personal dimension in a socio-cultural context is revealed. The phenomenon of multiculturalism, which is characteristic of modern Ukrainian society, is analyzed. Models of solving problems related to multiculturalism proposed by well-known world powers are analyzed. The influence of culture gave an effect on the formation of value orientations of the individuality as a certain quasi-standard model, on the worldview of other cultures is emphasized.

Key words: value orientations, personality, value, society, measurement, standard, quasi-standard, standardless measurement, alternative types of measurement, classification, system-parametric analysis, human measurement of culture, multiculturalism.

ГОТИНЯН-ЖУРАВЛЬОВА ВІТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

**БЕЗЕТАЛОННЕ ВИМІРЮВННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора філософських наук